

Kapitel II-5

Nye tilhæng, yderligere eksempler på participium vs. ledsagemåde og det første møde med causativ

➤ Dette kapitel handler især om at få aktiviseret yderligere nogle tilhæng. Desuden vil vi nu prøve at blande vores viden fra kapitel 1 om participium sammen med den tilsvarende viden om ledsagemåde fra kapitel 2. Endelig vil vi lidt forsigtigt introducere nogle enkelte endelser fra causativ, som er den verbalform, man bruger til at udtrykke tid og årsag

Gloser til femte kapitel

<i>aallartip-</i>	at starte
<i>aappaq</i>	en anden; nummer to; en partner
<i>affaq</i>	en halv
<i>aqqanillit, -up *aqqanilik</i>	11
<i>aqqutigi-</i> (aqqutigə)	at bruge det som sin vej; heraf "via"
<i>ingerlaannaq</i>	straks
<i>maani</i>	her
<i>marluliaq</i> (marluli(ss)aq)	en tvilling
<i>naammassi-</i>	at afslutte det
<i>nalu-</i>	ikke at vide det
<i>nutserisoq</i>	en oversætter
<i>oqarfigi-</i> (*uqarvigə)	at sige til nogen
<i>paasi-</i>	at forstå det
<i>qinnut</i> (*qinnutə)	en bøn; en ansøgning
<i>sivikip-</i> (*sivikit)	at være kortvarig
<i>soqutigi-</i> (*suqutigə)	at interessere sig for det
<i>su-</i>	at gøre ???
<i>suliffik, -up</i>	et arbejde
<i>taamak</i>	således
<i>tulluar-</i>	at være passende
<i>Tusagassiormermik Ilinniarfik</i>	Journalistuddannelsen
<i>tusagassiortoq</i>	en journalist
<i>tusilar-</i>	at være døv
<i>uannit</i>	fra mig; (ved sammenligninger) end mig
<i>uannut</i>	til mig
<i>ukii-</i>	at overvintre
<i>unip-</i>	at standse

Tilhæng

N+GIIT	som er hinandens N
N-SSAQ	en kommende N
Vb-INNAR	bare at Vb
Vb+NIKUU	at have Vb engang
Vb+NIQAR	passiv
Vb+NIR	at Vb mon; heraf i bisætninger "om Vb"
Vb+NIRU	at Vb mere. Oversættes til dansk komparativ
Vb-QQAAR	at Vb først
Vb-QQU	at pålægge nogen at Vb
Vb-RIAR	(ved ledsagemåde og causativ) straks efter at have Vb

Vb-RIIR	at være færdig med at Vb
Vb+VALLAAR	at Vb for meget

Nye endelser

N{±ma}	navneord i relativ ental, der ejes af 1. person ental: "min N's"
N{±ni}	navneord i absolut ental, der ejes af 4. person ental: "sin N"
Vb{+gakku}	verbum i causativ 1.ental-3.ental: "da jeg - den"
Vb{+gama}	verbum i causativ 1.ental: "da jeg"
Vb{+(m)maŋa}	verbum i causativ 3.ental-1.ental: "da han - mig"
Vb{+vaŋa}	verbum i indikativ 3.ental-1.ental: "han - mig" ¹
Vb{+vara}	verbum i indikativ 1.ental-3.ental: "jeg - den"

Lytte/ forstå/ gentage stykke 5

Qatanngutigii tallimaavugut.

Angajora Avijaajamik ateqarpoq. Taanna Maniitsumi najugaqarpoq uannillu ukiunik aqqanilinnik angajulliulluni.

Aneqarpunga marlulissanik uannit ukiunik sisamanik angajullernik. Uusaqqak ilin-niartitsisuuvoq massakkullu Ålborgimi aappanilu najugaqarput. Suersaq maaniippoq. Taanna tusilartuuvoq massakkullu suliffeqanngilaq.

Aqqaluga Aqqalumik ateqarpoq IT-Administrativuq. Taanna aamma maani Nuum-miippoq. Aqqalu 23-nik ukioqarpoq.

Uanga Nuummi ASK-imi atuarnikuuvunga 11. klassilu naammassigakku ingerlaannaq GU-mi maani Nuummi aallartillunga. Ukiup affaa GU-mi atuariarlunga AFS aqqutigalugu New Zealandimut ukiiartorpunga. Ukeereeramalu ingerlaannaq GU-mi atualeqqippunga.

GU naammassigakku suli nalullugu suniarnerlunga ukioq ataaseq USK-imi special-klassini ilinniartitsisooqqaarpunga. Taavalu Tusagassiornermik Ilinniarfimmi aallartippunga.

Tusagassiornermik Ilinniarfimmi ilinnialerama paasivara tusagassioruunissara uannut tulluarpallaanngitsoq. Apriliimilu ilinniartitsisuma aamma taamak oqarfigimma-nga uniinnarpunga.

Sivikitsumik Kangillinnguit Atuarfianni vikaritut sulereerlunga Radioavisimit nutserisutut sulileqquneqarama Radioavisimi sulilerpunga.

Suli Tusagassiornermik Ilinniarfimmi ilinniartuullunga Ilisimatusarfimmut qinnute-qarsimavunga oqaasilerinermik ilisimatusarnissaq soqutigigakku. Septembarimilu 2006-imi Ilisimatusarfimmi aallartippunga.

Om gradbøjning

På dansk er gradbøjning ('god - bedre - bedst') noget, du er vant til at bruge ved til-lægsord. Sådan er det ikke på grønlandsk. På grønlandsk eksisterer tillægsord helt enkelt ikke som egen ordklasse, så gradbøjningen knyttes i stedet til verberne og nogle enkelte navneord, der som eksemplet i dagens tekst " .. uannit .. angajullernik." har en betydning, det giver mening at gradbøje.

Langt den hyppigste gradbøjning sker med tilhænet Vb+NIRU.

atorpoq - atorneruvoq 'den bruges - den bruges mere'

imaappoq - imaanneruvoq 'forholder sig således - forholder sig snarere således'

nalunarpaq - nalunarneruvoq 'det er besværligt - det er besværligere'

Det eller den man sammenligner med, når man gradbøjer betegnes "2. sammenligningsled". På dansk er andet sammenligningsled oftest indledt med ordet *end* som i *hun er ældre end mig*. På grønlandsk står 2. sammenligningsled i den kasus, der kal-des ablativ, og som grundliggende bruges til at betegne retningen væk fra N, men alt-

¹ Endelsen forekommer i dette kapitel kun i øvelserne

så også kan betyde 2. sammenligningsled. Ablativen af *uanga* er *uannit*. *uannit* betyder således både 'fra mig' og 'end mig'.

Det besværlige ø igen

Du ved på nuværende tidspunkt, at /ø/ bliver til et -i- i både tale og skrift, når det følges af en konsonant som i /aŋutət/ ⇒ *angutit*, men til et -a- når det følges af en vokal som i /aŋutəuvuq/ ⇒ *angutaavoq*.

Men /ø/ skaber problemer mange andre steder. Fx som i dagens tekst i ledsagemåde. Ledsagemåde har ellers en forholdsvis enkel struktur med endelser, der konsekvent er {llu} efter vokaler som i *paasillugu* og *ilinniaqqullugu* ('at forstå det' og 'at få hende til at studere') og {lu} efter konsonant som i *atorlugu* og *ilinniartillugu* ('at bruge den' og 'at undervise ham'). Men efter vokalen /ø/ er det lidt mere kompliceret. Efter alt hvad vi hidtil har lært burde ledsagemåden af et verbum som *aqqutigil-* (*aqqutigə) være *aqqutigillugu². Så let er det bare ikke. Den korrekte form er nemlig *aqqutigalugu*. Vi skal ikke her komme ind på den historiske årsag til denne undtagelse blot konstatere, at der findes en regel der kræver at ledsagemåde har formen {lu} efter /ø/ og at /ø/ samtidig udtales -a- i den position.

Om causativ

Causativ kaldes undertiden 'da/fordi måde' og undertiden også 'fortids afhængemåde'. Den er den verbalform, vi bruger når vi skal udtrykke begreberne 'fordi' og 'da'.

I dagens tekst forekommer causativ 7 gange:

- 11. klasse *naammassigakku* GU-mi aallartippunga 'da jeg afsluttede 11. klasse, startede jeg på GU'.
- *Ukeereerama* atuaqqilerpunga 'Da jeg havde overvintret, begyndte jeg at læse igen.
- GU *naammassigakku* ilinniartitsisooqqaarpunga. 'Da jeg havde afsluttet GU, var jeg først skolelærer.
- .. *ilinnialerama* paasivara .. 'Da jeg begyndte at studere .., forstod jeg ..'
- *Taamak* oqarfigimmanga uniinnarpunga 'Da hun sagde sådan til mig, stoppede jeg simpelthen.
- *Sulileqquneqarama* sulilerpunga. 'Da jeg blev bedt om at begynde at arbejde, begyndte jeg at arbejde.
- *Oqaasilerineq* soqutigigakku aallartippunga. 'Fordi jeg interesserer mig for grammatik, begyndte jeg'

Et par ord om passiv

Begrebet passiv har noget at gøre med at flytte fokus for en talehandling fra den der udfører handlingen til den som handlingen går ud over. Anderledes udtrykt fra grundledet/ subjektet til genstandsledet/ objektet. Det giver altså kun mening at tale om passiv i forbindelse med transitive verber. *Peter så mig* er aktiv. Den tilsvarende passive sætning er *Jeg blev set af Peter*.

Passiv bruges også meget i formelt sprog som fx opslag og lovtekster (*Rygning frabedes!* og *Sagen behandles af anden instans*).

Den typiske måde at danne passiv på grønlandsk sker ved anvendelse af tilhængen Vb+NIQAR samtidig med at det oprindelige subjekt³ sættes i ablativ. *Uanga taanna atorpara* - *Taanna uannit atorpeqarpoq* 'Jeg brugte den - Den blev brugt af mig'.

En specialitet

Du har foreløbig fået causativs transitive endelser præsenteret på formen Vb{+gakku} og

² hvilket da også ofte høres i børnesprog.

³ I grammatikken anvendes ordet *agens* om det oprindelige subjekt (*af Peter* og *af mig* i eksemplerne)

Vb{+(m)maŋa}. Der er altså tre informationer indbygget i endelserne:

1. verbet står i causativ og betyder altså 'fordi Vb' eller 'da Vb' +
2. {gakku}'s grundled er 'jeg' og {(m)maŋa}'s grundled er 'han'
3. {gakku}'s genstandled er 'ham' {(m)maŋa}'s genstandsled er 'mig'

Man kunne også have valgt at analysere yderligere et trin dybere og lære sig, at causativ dannes med {ga} og {(m)m} fulgt af den relevante af de 60 mulige personendelser.

En af fordelene ved at se så analytisk på tingene er den, at du så umiddelbart kan genbruge personendelserne i andre verbalformer, fx i conditionalis (der har mærket {+gu}). 'Når jeg er færdig med det' hedder altså *naammassigukku* (jf. *naammassigakku*, som betyder 'fordi/ da jeg er færdig med den').

Men her i dette afsnit, er det for at forstå en anden detalje, du skal vide, at det er {ga}, der danner causativen. Det er nemlig en specialitet efter Vb-NNGIT, at {ga} erstattes af {na} i den stilling. 'Fordi jeg ikke har brugt den' (*ator-NNGIT+gakku*) hedder altså ikke **atunngikkakku*, som man kunne forvente, men derimod *atunnginnakku*. Bemærk at denne regel er helt specifik for causativens {ga}. Den gælder ikke andre steder. Det hedder altså som forventet *atunngimmanga* (fordi han ikke brugte mig) og *atunngikkukku* (hvis jeg ikke bruger den).

En anden specialitet

I kapitel 4 lærte du, at participium 3.ental (at han) har formen Vb{+Tuq}, hvor {T..} fortæller os, at der er tale om en endelse, der begynder med en variabel konsonant. Reglen er som bekendt, at $T \Rightarrow s$, når der står en vokal før T, men til t, når der står en konsonant før T.

Denne regel er gennemført og undtagelsesløs, så der er ikke noget svært i det her, men efter de såkaldt privative tilhæng (Vb-IT (svarer til dansk u- i fx 'uskøn' og 'ujævn') og Vb-NNGIT ('ikke')) sker der yderligere en detalje i centralt vestgrønlandsk (men ikke i nord- og sydgrønlandsk). Der sker det, at det andet t udtales med en lille s-udlyd og skrives som et s.

Det er derfor det hedder Maniitsoq. Men pas på: Den korrekte udtale er IKKE **[ma niit soq]* men derimod *[ma niit t^soq]*. Der er tale om et -t-, men altså et -t- med en lille s-udlyd.

Derfor - som tidligere nævnt - den vigtige regel, som du skal kunne til fingerspidserne, er den at T bliver t en konsonant. Så hvis du helt regelret danner ord som

ajor-NNGIT+Tuq \Rightarrow **ajunngittoq* vil du ubetinget blive forstået trods den lille forseelse, at det i Vestgrønlandsk faktisk hedder *ajunngitsoq*.

Og til sidst en specialitet

Bemærkede du, at Tika i dagens tekst bruger formen *angajora* om sin storesøster og ikke *angajuga* som vi havde forventet på basis af stammen *angaju*?

Sagen er, at p-stammer på vokal meget ofte har en alternativ form med -q til sidst. De to former varierer nogenlunde frit afhængig af dialekt og/ eller individuel stil. Som bekendt er næsten alle endelser ved p-stammerne af minus-typen, så vi kan ikke afgøre, om ord som *angajup* eller *angajumut* baserer sig på *angaju* ({aŋaju-p} og {aŋaju-mut}) eller på *angajoq* ({aŋajuq-p} og {aŋajuq-mut}). Det er kun i forbindelse med endelsen N{+ga} der dukker en forskel op.

Så svaret er, at du roligt kan bruge begge former som det passer dig selv bedst.